

stad bij uitstek omver moet worden geworpen. In vergelijking met andere steden was er in Den Bosch een 'normaal' aantal personen werkzaam in de handelssector.

Voor de jaren 1859, 1889 en 1899 is vastgesteld wat de belangrijkste sectoren van de Bossche economie waren. Vier sectoren komen in al die jaren als belangrijk uit de bus: de textiele nijverheid, de krijgsmacht, de kerkelijke diensten en de sigarenfabricage. In 1859 komen hier nog bij de bewerking van edele metalen, de kledingnijverheid, de

kunstnijverheid, het algemeen bestuur en de algemene dienst en de handel van verschillende aard. In 1889 en 1899 is er een aantal nieuwe sectoren dat van economisch belang is: de grafische sector, de leerbewerking, het onderwijs, de verpleging en verzorging. De kerkelijke diensten, het onderwijs en de verpleging en verzorging wijzen erop dat 's-Hertogenbosch, meer dan de andere vergelijkbare steden, aan het einde van de negentiende eeuw een zeer belangrijke verzorgende funtie voor de regio heeft.

1. F.A.C.M. Bergman, Nijverheid of diensten? Een onderzoek naar de economische ontwikkeling en structuur van 's-Hertogenbosch op basis van de samenstelling van de beroepsbevolking, 1849-1909 (onuitgegeven doctoraalscriptie RUU, 1992).
2. J.L. van Zanden, 'Economische groei in Nederland in de negentiende eeuw. Enkele nieuwe resultaten', in: Economisch- en Sociaal-Historisch Jaarboek, 50(1987)51-76.
3. Zie A. Knotter, 'Stedelijke economie en arbeidsmarkt. Amsterdam in de eerste helft van de negentiende eeuw', Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis der Nederlanden, 101 (1986)551-880.

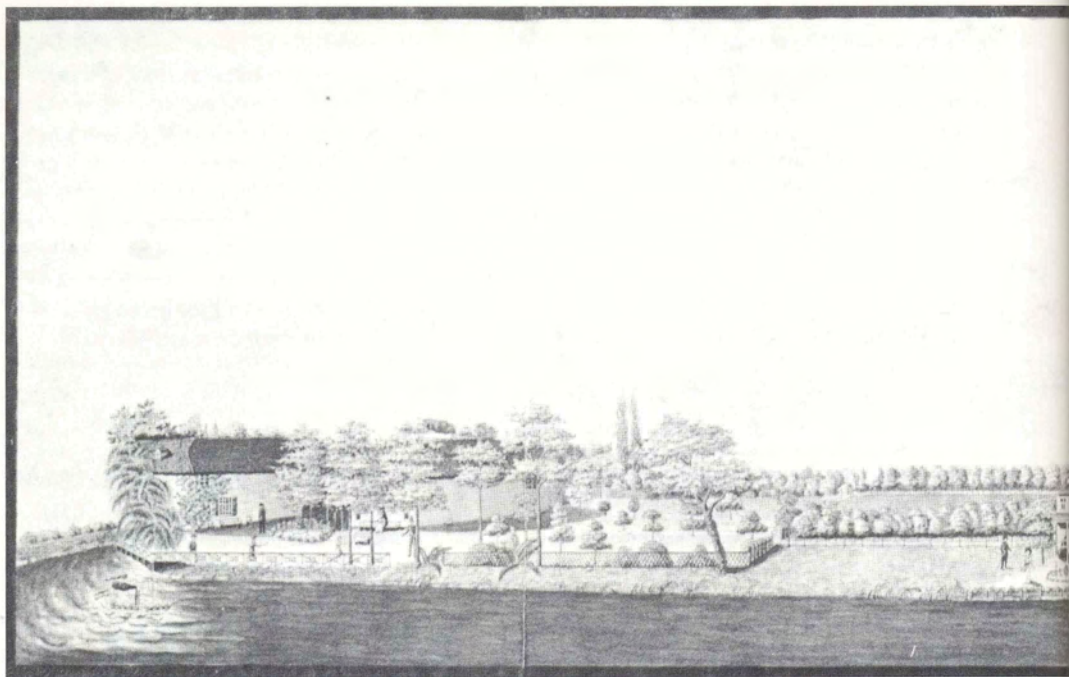
Een gezicht op Meerwijk uit 1842

Charles de Mooij

Binnen de verzameling van het Noord-Brabants Museum neemt de collectie met betrekking tot de Bossche stadsgeschiedenis een belangrijke plaats in. Niet voor niets wordt de collectie van de gemeente 's-Hertogenbosch vrijwel in zijn geheel geëxposeerd op de twee verdiepingen van de historische afdeling van het museum. Het aanbod van nieuwe voorwerpen op het gebied van de Bossche historie is echter niet bijzonder groot. Het was dan ook uitzonderlijk dat in oktober 1992 twee bijzonder interessante stukken konden worden verworven. De eerste aanwinst betrof een schilderij, een portret van de zevende bisschop van 's-Hertogenbosch, Joseph Bergaigne, dat werd

aangetroffen in een kunsthandel te Brussel. De tweede is een tekening, aangekocht van een Amsterdamse antiekhandel. Het gaat om een gezicht op Meerwijk met omgeving (zie afbeelding). Hier zal in het kort op deze aanwinst worden ingegaan.

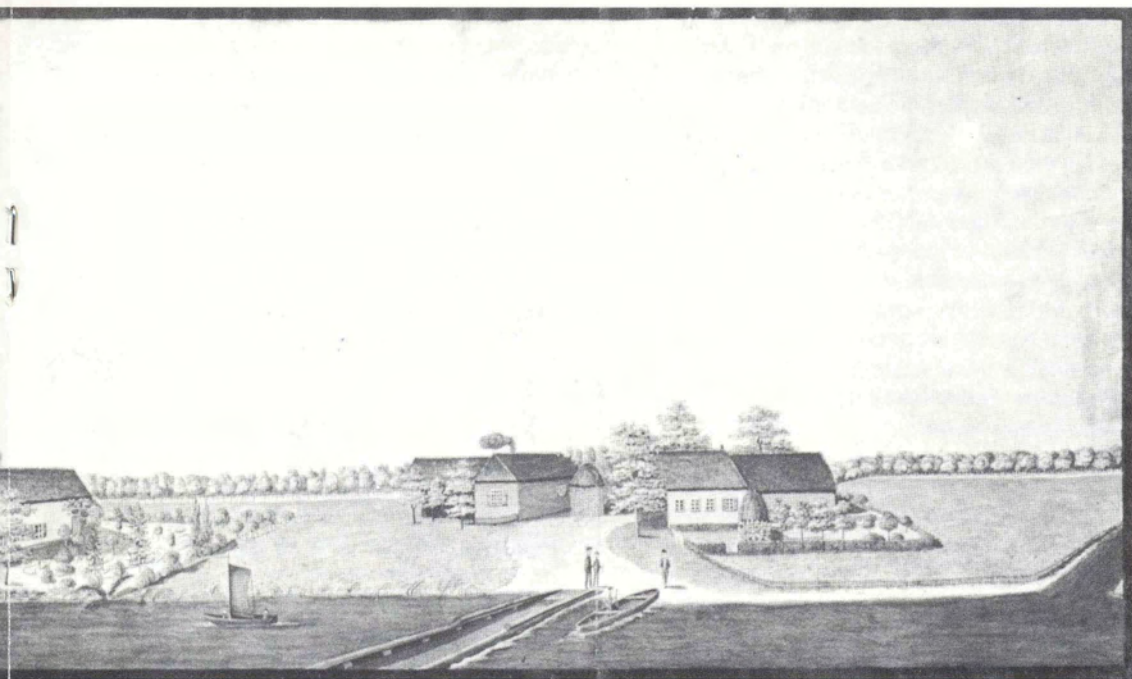
De naïeve stijl waarin de tekening werd uitgevoerd, verradt dat de maker ervan geen beroepskunstenaar was, maar een amateur. Deze 'liefhebber', die in 1842 met uiterste nauwkeurigheid en zin voor detail de buitenplaats Meerwijk en omgeving op papier vastlegde, heette Beath Rudolf von Wattenwyl. Rudolf zoals hij genoemd werd, was in 1798 of 1799 geboren in het Zwitserse

Rudolf von Wattenwyl (Bern 1798/1799-1844 's-Hertogenbosch), *Gezicht op Meerwijk*, 1842. Pen en penseel in kleuren, op papier, 34,6 x 102,5 cm (Noordbrabants Museum, inv. nr. 12.970).

Bern. Hij was met zijn familie naar Nederland gekomen en had gediend in het Nederlandse leger in Indië. Na reeds betrekkelijk jong te zijn gepensioneerd vestigde hij zich in 's-Hertogenbosch, waar hij op 18 april 1844 op 45-jarige leeftijd overleed. De familie Von Wattenwyl was een van de vele militaire geslachten van Zwitserse origine in Nederland; de familie noemde zich overigens ook De Watteville en Von Wattenwyl. Rudolfs keuze voor 's-Hertogenbosch als woonplaats werd vermoedelijk mede ingegeven door het feit dat zijn broer, Franz Victor baron von Wattenwyl, gehuwd was met Antoinette van Thije Hannes. Zij was de dochter van jonkheer Willem Hendrik van Thije Hannes (1774-1849), burgemeester en wethouder van 's-Hertogenbosch. Laatstgenoemde was heer van Empel en Meerwijk en bewoonde onder meer de door zijn

grootvader in de achttiende eeuw aangelegde buitenplaats Meerwijk, gelegen aan de Dieze tegenover het dorp Engelen. Dat laatste verklaart meteen de relatie tussen de maker van de tekening en de voorstelling. Een uitgebreide beschrijving op de achterzijde van de tekening, daterend van ná 1856, stelt ons in staat om de weergegeven gebouwen te identificeren. Links zien we de aan de Dieze gelegen buitenplaats Meerwijk, zoals deze er tot in het midden van de negentiende eeuw uitzag. De buitenplaats droeg de naam van het uit de Middeleeuwen daterende kasteel Meerwijk. Dit kasteel lag niet aan de Dieze, maar verder naar het oosten, aan de weg van Empel naar 's-Hertogenbosch. De grootvader van Willem Hendrik van Thije Hannes had het in de achttiende eeuw laten afbreken. Daarvoor in de plaats had hij in de buurtschap de Dies-

kant de hier afgebeelde buitenplaats laten aanleggen, die de oude naam Meerwijk kreeg. De tekst op de achterzijde van de tekening vermeldt ook wie de afgebeelde personen zijn: de oude man stelt de eigenaar Van Thije Hannes voor, de dame op de bank zijn dochter Antoinette. Ook haar dochter en haar drie zoons worden weergegeven. De oudste, Alexander de Watteville, kadet aan de Koninklijke Militaire Academie, is afgebeeld in uniform. Het huis in het midden van de tekening werd gebouwd in opdracht van de Bossche procureur mr Paulus Verhellouw en zijn vrouw Henriëtte Petronella van Fenema. Evenals de familie Van Thije Hannes en andere vooraanstaande regentenfamilies bezaten de Verhellouws behalve een woning in de stad ook een buiten in de omgeving. De tekenaar vereeuwigde hen in de tuin van hun buitenverblijf. De uiterst rechts afgebeelde persoon is hun zoon Willem, toendertijd student.

De hoeve en de herberg aan weerszijden van de weg die uitkwam op de weg die van 's-Hertogenbosch via Orthen en Crèvecoeur naar Hedel voerde, behoorden beide toe aan ene Van der Steen. De herberg was een pleisterplaats voor reizigers die ter plaatse de Dieze moesten oversteken naar Engelen. De tekening toont behalve de overhaalpont nog meer verkeer op de Dieze: een zeilend vaartuig en een raderstoomboot. Raderstoomboten waren omstreeks 1842 op de Dieze beslist geen zeldzaamheid. Een groot aantal van dergelijke schepen waarborgde een regelmatige, ja vrijwel dagelijkse verbinding tussen 's-Hertogenbosch en steden in Holland. Links op de tekening heeft de maker ervan weergegeven hoe de Dieze bij Meerwijk een bocht maakt alvorens richting Maas te stromen. Uiterst rechts gaf hij aan hoe onder meer de Ploossche Wetering destijds in de Dieze uitkwam. Ter plaatse herinnert nog maar weinig aan de op de tekening weergegeven situatie: het

veer, de herberg en de beide buitenplaatsen verdwenen. Na de dood van Willem Hendrik van Thijs Hannes kwam Meerwijk in handen van zijn zoon Anton, die het huis liet afbreken en in de onmiddellijke omgeving ervan het nu nog bestaande kasteeltje liet bouwen. Het gezin werd evenwel in 1856 zwaar door de dood getroffen: in dat jaar stierven zowel Anton van Thijs Hannes als zijn vrouw en hun laatste nog in leven zijnde kind. Meerwijk kwam in vreemde handen en kreeg na meer dan 125 jaar uiteindelijk een bestemming, die zeker de goedkeuring van de jonkheren Van Thijs Hannes, actief in stadsbestuur, Hervormde Kerk, rechtbank en Illustre Lieve Vrouwe Broederschap niet zou hebben kunnen dragen. Jonkvrouwen maakten plaats voor 'meisjes' en kasteel Meerwijk werd een lustslot in de ware zin

van het woord. Maar de Dieze stroomt gestaag voort, onbewust van wat er zich langs haar oevers afspeelt ...

Literatuur:

A.J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden (Gorinchem, 1839-1851), IV, 184-186; VII, 790; XIV, 776 en 1017.

J.A. Coppens, Nieuwe beschrijving van het bisdom van 's-Hertogenbosch ('s-Hertogenbosch, 1840-1844), III, 2e afd., 242-243.

M.G.J. Duijvendak, Rooms, rijk of regentesk. Eliteworming en machtsverhoudingen in oostelijk Noord-Brabant (circa 1810-1914) ('s-Hertogenbosch, 1990), bijlage 11.

W.W.v.R., 'Van Thijs Hannes', in: Nederland's Adelsboek, 40(1942)290-291.

L.H.Chr. Schutjes, Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch (Sint-Michielsgestel, 1870-1876), III, 578.

Een weeshuis dat niet doorging

dr A.C.M. Kappelhof

Een van de dingen waar 's-Hertogenbosch vroeger in uitmuntte waren de Godshuizen. Rond 1800 bestonden er inderdaad bijna vijftig stichtingen die zich bezighielden met de zorg voor sociaal zwakkeren. Het stichten van Godshuizen mislukte ook wel eens.

Wettelijke regelingen

Wezen waren er genoeg. De gemiddelde levensverwachting lag laag en het kwam dus veel voor dat een van de ouders stierf. De langstlevende hertrouwde, als zij (of hij) de

kans kreeg. De oude wetboeken spreken dan ook geregeld over kinderen 'uit het eerste, tweede, derde enz. bed'. Onder 'voorkinderen' verstond men dan kinderen geboren uit een eerder gesloten huwelijk. Zeker wanneer een weeskind over eigen vermogen beschikte, was het zaak het beheer daarvan goed te regelen. Het mocht niet zo zijn dat een weeskind bij zijn meerderjarig worden moest ontdekken dat familieleden of anderen zijn vermogen erdoor hadden gedraaid. In Holland en in sommige Brabantse steden, zoals Breda en Grave, bestonden weeskamers. Deze organen hielden toezicht op